

Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija

Regina VARNIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius, e-mail: varniene@lnb.lrs.lt

Ižanga

Pradėjus diegti kompiuterinį katalogavimą, bibliotekoms reikia pateikti vartotojui kompiuteriniame kataloge informaciją ne tik apie naujausius, bet ir apie senuosius leidinius. Tad iškilo klausimas, kaip ir kokiais metodais galėtų būti įvesti duomenys apie senų ir vertingų spaudinių fondus, sukauptus iki kompiuterinio katalogavimo pradžios.

Suprantama, tos milžiniškos informacijos, sukauptos įvairių šalių senosiose bibliotekose, konvertavimas į šiuolaikines kompiuterines laikmenas negali būti vien pačių bibliotekų rūpestis ir vien kataloguotojų, atliekančių esamąjį katalogavimą, darbas. Tam reikalinga valstybės parama. Kai kurių šalių vyriausybės suprato šios problemos svarbą ir finansavo senųjų mokslinių bibliotekų katalogų konvertavimą į kompiuterines laikmenas.

Kaip parodė Vokietijos, JAV, Olandijos, Čekijos ir daugelio kitų šalių mokslinių bibliotekų katalogų retrospektyvioji konversija, tas procesas daug brangesnis už esamąjį katalogavimą.

Stazuotė JAV, Vokietijos mokslinėse bibliotekose, dalyvavimas 1995 m. Prahoje vykusiame seminare katalogų bei nacionalinės bibliografijos retrospektyviosios konversijos klausimais, padėjo šių eilučių autoriui geriau suprasti retrospektyviosios konversijos esmę, jos metodus, darbo organizavimą, koordinavimą bei susipažinti su šio darbo rezultatais. Visa tai ir atskleidžiama straipsnyje. Be to, čia dalijamasi mintimis apie tai, kokia galėtų būti Lietuvos bibliotekų senųjų leidinių fondų katalogų bei nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos konvertavimo į kompiuterines laikmenas perspektyva.

1. Proceso apibūdinimas

1.1. Terminija

„Retrospektyviosios konversijos“ sąvoka atsirado tik 1988 m., nors jos sinonimai buvo vartojami jau visą dešimtmetį. Šalia „retrospektyviosios konversijos“ termino kaip sinonimai buvo vartojami „retrospektyvusis katalogavimas“, „perkatalogavimas“, „retrospektyvusis bibliografavimas“.

Kai kurie autoriai retrospektyviąją konversiją išskyrė į tris atskiras sritis: retrospektyvioji katalogų konversija, retrospektyvusis katalogavimas, retrospektyvioji bibliografija (retrospektyvusis bibliografavimas).

Tačiau nuo 1990 m. bibliotekinėje literatūroje įsitvirtina terminas „retrospektyvioji konversija“, kuriuo apibūdinamas katalogo arba nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos priemonių bibliografinių įrašų pervedimo į kompiuterines laikmenas procesas.

Daugelyje šalių šiam procesui apibūdinti vartojama angliško termino „retrospective conversion“ santrumpa „recon“, šiuo metu plačiai paplitusi ne tik literatūroje, bet ir praktikoje. Dėl patogumo šiame straipsnyje vartosime santrumpą „retrokonversija“.

Retrokonversija turi savo istoriją, teoriją, organizavimo ir atlikimo metodiką. Išsivysčiusių šalių bibliotekos per keletą dešimtmečių, konvertuodamos kortelinius katalogus bei nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos priemonių įrašus, sukupė nemažą patirtį, o gautų rezultatų pagrindu paskelbė mokslinių straipsnių bei fundamentinių mokslo studijų. Prie literatūros sąrašo automatizavimo problemoms bibliotekose apžvelgti 1983 m. išspausdinama ir publikacijų rodyklė apie retrokonversiją¹. Šiuo klausimu 1986 m., 1987 m., 1988 m. pasirodė trys bibliografiniai leidiniai, atspindintys retrokonversijai skirtą literatūrą²⁻⁴.

D. C. Hsueh 1992 m. parengė retrokonversijos publikacijų, standartų bei normatyvinių dokumentų sąrašą⁵.

Leidinių apie retrokonversiją srauto didėjimas, šiai problemai skirtų seminarų rengimas rodo, kad ji tampa vis aktualesnė, o sprendžiamą klausimą vis daugiau.

1.2. Konvertuojamų įrašų struktūros reikalavimai

Literatūros apie retrokonversiją analizė rodo, kad daugiausia ginčų kyla dėl klausimo, ar pertvarkyti konvertuojamus įrašus pagal šiuolaikines katalogavimo taisykles, ar perkelti juos į kompiuterines laikmenas tokius, kokie jie yra.

Pavyzdžiui, D.C. Juneja⁶ yra tos nuomonės, kad katalogavimo taisyklės ir standartai yra parengti šiuolaikinėms technologijoms, neatsižvelgiant į praeitį, ir konvertuojamų senų įrašų nebūtina redaguoti.

Priešingos nuomonės laikosi A. Hart⁷, manantis, kad retrokonversija, nors ir nėra einamasis katalogavimas, vis dėlto konvertuojami įrašai turi atitikti šiuolaikines katalogavimo taisykles. Tos pačios nuomonės yra ir S.C. Heitshu bei J.M. Quinn, tvirtinantys, „kad standartai yra būtini konvertuojamiems įrašams“⁸. Vadinasi, automatizuotoje aplinkoje visi duomenys privalo būti sutvarkyti pagal bendrus reikalavimus, keliamus ir naujiems, ir seniems įrašams.

R.W. Boss ir H. Espo⁹ pabrėžia, kad bibliotekos automatizavimo sėkmė priklauso nuo to, kaip laikomasi tarptautinių standartų ir nacionalinių katalogavimo taisyklių.

Standartų ir katalogavimo taisyklių laikymąsi reglamentuoja konvertuojamų bibliografinių įrašų paskirtis. Bibliografiniai įrašai yra:

- nacionalinės bibliografijos resursai savo šalies ir užsienio vartotojų informaciniais poreikiams tenkinti;
- suvestinis katalogas, informuojantis savo šalies ir užsienio vartotojus apie turimus dokumentus;
- vietiniai informacijos resursai.

Autorių nuomone, tik vietinei retrokonversijai nereikia standartų, tačiau nuo to, ar bus laikomasi tarptautinių standartų, priklausys, ar konvertuoti įrašai papildys valstybinės bibliografijos duomenų bazes bei elektroninius katalogus ir ar šie įrašai taps šalies informacinio masyvo dalimi. Literatūros analizė taip pat rodo nuomonių dėl konvertuojamų įrašų struktūros ir apimties skirtumus. L.F. Crismond¹⁰ pastebėjo, kad daugelis mažų bibliotekų, pateikiančių bibliografinius įrašus į OCLC, „išsikovojo“ minimalios apimties bibliografinio įrašo struktūrą, kuri yra daug kompaktiškesnė, negu to reikalauja standartas. Ši bibliotekų apsisprendimą nulėmė TBA, realizuoto per OPAC, poreikiai. Minimalios apimties konvertuojamų įrašų šalininkai gina nuomonę, kad šių duomenų pakanka leidiniui identifikuoti.

R.W. Boss ir H. Espo laikosi priešingos nuomonės, tvirtindami, kad konvertuojamų įrašų elementų apimtį būtina padidinti, siekiant geresnių įrašų panaudojimo galimybių. Jų nuomone, ir konvertuojamus įrašus būtina rengti pagal šiuolaikines katalogavimo taisykles, paremtas ISBD. Tos pačios nuomonės yra ir kiti autoriai, pabrėžiantys autorizuotų įrašų svarbą automatizuotai paieškai, todėl, jų nuomone, svarbu pagal šiuolaikinius standartus parengti ne tik konvertuojamus, bet ir su jais susijusius autorizuotus įrašus.

1.3. Retrokonversijos metodai

Išsami retrokonversijos metodų analizė, proceso organizavimas bei įvairių metodų panaudojimo efektyvumas nušviesta fundamentaliame leidinyje, kurį parengė Vokietijos bibliotekų institutas¹¹.

Įvairios bibliotekos, pradėdamos konvertuoti savo bibliotekos katalogą, pasirenka vieną arba keletą metodų, atsižvelgdamos į:

- konvertuojamos medžiagos apimtį;
- katalogo įrašų kokybę;

- galimybes pasinaudoti užsienio duomenų bazių įrašais;

- technines ir organizacines konvertavimo metodų panaudojimo galimybes.

Abėcėlinis katalogas dėl išsamumo specialistų laikomas geriausia konvertavimo baze, tačiau, konvertuojant topografinius katalogus, atkrenta daug darbo, atrenkant papildomas ir nuorodines korteles. Jų manymu, sisteminiams katalogams neturėtų būti konvertuojami, kadangi neišsamiai parodo fondus ir turi daug aprašo dubletų. Jeigu katalogo kortelės yra spausdintos, tai konvertavimo procesas žymiai palengvėja. Bibliografiniai katalogo įrašai su visais duomenimis, pavyzdžiui, ISBN, ISSN, yra lengviau konvertuojami negu nepilni įrašai. Jeigu bibliografiniai įrašai yra sudaryti pagal katalogavimo taisykles, artimas tarptautiniams reikalavimams, jie gali būti konvertuojami be didelių sunkumų, taikant vieną programinę įrangą. Priešingu atveju reikės daugiau darbo bei lėšų.

Priklausomai nuo bibliotekos katalogų, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių kokybės bei programinės įrangos, taikoma keletas metodų:

- skenavimo;
- rankinis;
- išorinių duomenų bazių naudojimo;
- mišrusis.

Skenavimo metodas gali būti taikomas tik tam tikromis sąlygomis:

- katalogo kortelės turi būti spausdintos;
- katalogo įrašai turi būti struktūrizuoti, t.y. atskirti skiriamaisiais bibliografinio aprašo ženklais;
- bibliografiniai įrašai turi būti išsamūs;
- katalogo kortelės turi būti kokybiškos (nesuteptos, ryškios ir t.t.).

Pageidautina, kad bibliografinis įrašas turėtų ISBN, leidžiantį atlikti lyginamąją įrašo analizę su atitinkamų šalių duomenimis ir kad pririnkus būtų galima automatiškai jį persirašyti į savo duomenų bazę. Dėl to sumažėtų darbo sąnaudos.

Jeigu katalogui sudaryti buvo taikomos skirtingos katalogavimo taisyklės ir bibliografinių įrašų struktūros yra skirtingos, reikės papildomos programinės įrangos modifikacijos ir padidės šio metodo kaštai.

Taikant skenavimo metodą, labai svarbu vienareikšmiškai atpažinti ir apdoroti specifinius ženklus ir simbolius. Tam tikslui kiekvienai kalbai sudaroma vadinamoji žinių duomenų bazė, kuri pati save koreguoja. Vokietijos specialistų nuomone, neekonomiška sudarinėti šias žinių duomenų bazes nepopuliarioms kalboms (t.y. mažiau negu 5% bibliografinių įrašų šia kalba) arba daugiau negu dešimčiai skirtingų kalbų.

Žinių duomenų bazės sudaromos tik Vakarų Europos kalboms, o kitomis kalbomis sudaryti įrašai turi būti atrenkami ir konvertuojami kitu, geriausia tinkiniu, metodu.

Rankiniam metodui nekeliama tiek daug reikalavimų kaip skenavimui, tačiau nuorodinės kortelės ir įrašų dubletai prieš konvertavimą turi būti atrinkti.

Jeigu bibliografiniai įrašai yra parengti pagal ISBD, tai gerokai palengvina konvertavimo darbą, kadangi aprašas yra struktūrizuotas.

Konvertuojant rankiniu būdu, pagrindinis katalogo kokybės vertinimo kriterijus yra išsamus bibliografinis įrašas kadangi tai, kas yra katalogo kortelėje, ir bus konvertavimo rezultatas. Kuo geresnis katalogas, tuo geresni bus įrašai mašininėje laikmenoje.

Vieningos katalogavimo taisyklės ir struktūrizuotas bibliografinis įrašas gerokai palengvina konvertavimo procesą, tačiau tai nėra būtina rankinio konvertavimo sąlyga. Pagal atitinkamas instrukcijas be didesnių sunkumų gali būti konvertuoti katalogo įrašai, sudaryti pagal skirtingas katalogavimo taisykles. Rankiniu būdu gali būti konvertuojami įrašai visomis kalbomis. Kalbų santykis kataloge beveik neturi reikšmės.

Rankiniam konvertavimui turi įtakos transliteravimas. Jei įvedama kita transliteracija negu yra katalogo kortelėje, konvertavimui reikia daugiau sąnaudų.

Išorinių duomenų bazių naudojimo metodas:

- magnetinėms juostoms perduoti;
- tinkliniam, arba dialogo, režimui.

Konvertuojant šiuo metodu, išorinis katalogo kortelės įrašo vaizdas (šriftas, išdėstymas, ryškumas) neturi lemiamos reikšmės, nes metodo esmė sudaro tai, kad iš išorinių duomenų bazių gaunamos katalogo bibliografinio įrašo kopijos arba magnetinė juosta su reikalingais duomenimis. Daugiausia sąnaudų reikia duomenų paieškai bei jų perrašymui. Išorinių duomenų bazių naudojimo metodas yra efektyvesnis, kai paieška atliekama dialogo režimu. Trumpus įrašus galima suvesti CD-ROM ir taip sutaupyti lėšų. Tinkliniam konvertavimui pačioje bibliotekoje nereikalinga kortelių atranka arba dubliavimas, jeigu konvertuojama tiesiai iš katalogo dėžutės į terminalą. Nuoroda tokiu atveju praleidžiama. Tinkliniu būdu gali būti konvertuojami įrašai visomis kalbomis. Dirbti bus lengviau, jeigu darbuotojai mokės užsienio kalbų, nes jie privalo ne tik tiksliai nurašyti, bet ir atpažinti šiuos įrašus, sugrįžusius iš išorinės duomenų bazės. Tačiau užsienio kalbų mokėjimas nėra privaloma sąlyga, jeigu instrukcijos yra tikslios, o įrašai struktūrizuoti.

Mišrusis metodas taikomas dažniausiai.

Praktika parodė, kad "grynoji" retrokonversija negali būti įgyvendinta dėl daugelio priežasčių. Taip pat paaiškėjo, kad kiekvienas iš metodų turi savo privalumų. Tarkime, kad dėl blogos katalogo kortelių įrašo kokybės pavyko konvertuoti tik 50% masyvo. Kitus konvertavimui reikalingus metodus renkamosi pagal galimybes. Daugelio šalių specialistų nuomone, neekonomiška taikyti daugiau negu du metodus vienam masyvui konvertuoti dėl proceso planavimo, koordinavimo ir vykdymo kaštų.

2. Retrokonversijos organizavimas ir koordinavimas

Jau minėtoje Vokietijos bibliotekų instituto studijoje daug vietos skirta aptarti retrokonversijos organizavimą ir atliekamų operacijų koordinavimą. Vokietijos bibliotekų

patirtis ir šiame leidinyje mokslininkų pateiktos išvados pravers projektuojant ir mūsų šalies bibliotekų senųjų leidinių katalogų bei nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos priemonių retrokonversiją.

Leidinyje akcentuojama, kad kiekvienas konvertavimo metodas turi būti gerai suplanuotas, detalai paruoštas, o pats procesas privalo būti koordinuojamas taip, kad būtų ekonomiškėsnis.

Paruošiamuoju etapu reikalinga konvertuojamo katalogo analizė, kad būtų tiksliai pasirinktas tinkamiausias metodas. Turi būti parengta atitinkama instrukcija, nurodanti, kurie katalogo bibliografinio įrašo elementai perkeltini į atitinkamus šalyje naudojamą formato laukus.

Prieš pradėdant skenuoti katalogą, pirmiausia atliekama kruopšti jo analizė ir nustatoma, kokia kortelių dalis negalės būti skenuota. Šie tyrimai atliekami kiekvienoje bibliotekoje individualiai, kadangi visų bibliotekų katalogai yra skirtingi savo fondu bei kortelių kokybe.

C. Lux¹² nurodo, kad, taikant skenavimo metodą, apie penktadalį visos procesui skirtos lėšų sumos būtina numatyti planavimui, apie ketvirtadalį - bibliotekos bei skenavimą atliekančios firmos darbų koordinavimui.

Koordinuoti šį procesą turi ypač kvalifikuoti darbuotojai, ne tik gerai pažįstantys katalogą, bet ir žinantys konvertuojamo laikotarpio katalogavimo taisykles bei galintys priimti kvalifikuotus sprendimus.

Vokietijos bibliotekų katalogų retrokonversija parodė, kaip galima racionalizuoti ir atpiginti procesą.

Pavyzdžiui, Tiubingeno universiteto bibliotekos katalogų retrokonversijos planavimui ir koordinavimui buvo išleista daug mažiau negu Miuncheno bibliotekose, kadangi buvo pasinaudota instrukcijomis, parengtomis katalogų skenavimui. Miunchene proceso planavimui ir koordinavimui išleista apie ketvirtadalį retrokonversijai skirtos sumos, kadangi buvo keliami žymiai didesni reikalavimai šį darbą atliekančiai firmai.

Prieš pradėdant retrokonversiją rankiniu būdu, taip pat kaip ir skenuojant, turi būti parengta detali instrukcija, pagal kurią konvertuojamo katalogo kortelės bibliografinio įrašo elementai užrašomi į atitinkamus šalyje naudojamą formato laukus.

Planavimo ir koordinavimo kaštai gali būti mažesni, jeigu retrokonversijos instrukcijos, rengiamos kiekvienai bibliotekai atskirai, bus naudojamos visiems metodams, o konvertuojamų įrašų kiekis bus pakankamai didelis. Tačiau jeigu biblioteka planuos kontroliuoti atlikto darbo kokybę, tai proceso kaštai gerokai padidės. Jeigu duomenys imami iš tinklo, o pats procesas atliekamas bibliotekoje, jau parengiamuoju etapu turi būti planuojama įrengti darbo vietas bei įdarbinti pagalbinį personalą. Šių darbų kaštai sumažės jei bus konvertuojama daugiau bibliografinių įrašų.

Vokietijos bibliotekų patirtis rodo, kad ekonomiškiau konvertuoti ne bibliotekoje. Konvertuojant ir bibliotekoje, ir specialioje firmoje, būtina atlikti katalogų analizę, tačiau antruoju atveju šį darbą gali padaryti duomenis konvertuojanti firma.

Praktika parodė, kad nėra vieno geriausio, optimalaus, tinkamiausio metodo absoliučiai visoms bibliotekoms. Kiekvienas iš jų gali būti taikomas atskirai kiekvienos bibliotekos katalogui, priklausomai nuo to, kokia yra katalogų kokybė, personalo kvalifikacija, techninės ir finansinės galimybės.

C. Lux pateikta metodų lyginamoji analizė rodo, kad vienos konfigūracijos skeneriu per dieną gali būti perskaityta maksimaliai dešimt tūkstančių katalogo kortelių bibliografinių įrašų. Milijono katalogo kortelių pervedimas į kompiuterines laikmenas, naudojant skenavimo metodą, gali būti atliktas per dvidešimt savaitių, dviejų konfigūracijų skeneriu - per dešimt savaitių.

Metodo ekonomiškumui iki 5% neteisingai perskaitytų ženklų didesnė įtakos neturi. Tačiau kuo daugiau blogai struktūrizuotų katalogo kortelių įrašų, tuo didesni papildomi kaštai toliau konvertuojant rankiniu būdu. Niekam nepavyko pasiekti "grynosios" konversijos skenavimo metodu, todėl likusią medžiagą tenka konvertuoti rankiniu būdu, dėl to didėja šio metodo kaina.

Lyginant rankinį ir skenavimo metodus, gaunama statistika byloja ne pirmojo naudai: pavyzdžiui, norint konvertuoti 900 000 katalogo kortelių, kurios buvo skenuotos naudojant rankinį konversijos metodą, prireiktų 60 kartų didesnių darbo ir materialinių sąnaudų. Kiekvienos bibliotekos, užsakančios retrokonversiją, metodo pasirinkimą lemia finansai.

Už rankinį retrokonversijos metodą daug ekonomiškėsnis yra išorinių duomenų bazių naudojimas.

C. Lux teigia, kad, norint konvertuoti 26 000 katalogo kortelių, reikia apytiksliai penkių mėnesių, jei konversijai naudojama, pavyzdžiui, OCLC įrašai. Tačiau svarbu prisiminti, kad šiuo metodu negalima konvertuoti viso katalogo: nemaža jo dalis vis tiek turės būti konvertuojama rankiniu būdu.

Efektyvus yra išorinių duomenų bazių naudojimas tiesiog iš tinklo, perduodant duomenis į suvestinį šalies katalogą. Tada nereikia daugybės papildomų operacijų: išimti korteles iš katalogo, ieškoti suvestiniame kataloge ir vietinėse bazėse, taisyti atsižvelgiant į naujas aprašo taisykles bei bibliografinio įrašo formatą.

3. JAV mokslinių bibliotekų katalogų retrokonversija

3.1. PREMARC/REMAR

Pirmoji konvertuoti savo katalogus ėmėsi JAV Kongreso biblioteka. Ši biblioteka pradėta automatizuoti dar tuomet, kai nebuvo sukurtas kompiuterinis bibliografinių įrašų formatas. Todėl įrašai buvo ilgai kaupiami vadinauoju PREMARC formatu. Iki 1987 m. Kongreso biblioteka konvertavo apytiksliai 5 milijonus įrašų¹³. Projektą vykdė Tarptautinis mikrofilmavimo universitetas drauge su "Carrolton Press" firma.

Projekto rezultatas - parengtas Kongreso bibliotekos mikrofilmuotas katalogas bei kompiuterinės juostos su bib-

liografiniais įrašais. Tai padėjo vėliau rengiant bibliografinius įrašus kompiuterinėse laikmenose. Buvo planuojama retrokonversiją atlikti skenavimo metodu: tuo tikslu parengta įrašų struktūrizavimo programa, kuria remiantis automatiškai buvo sudaromas kompiuterinis bibliografinis įrašas, atitinkamai užkoduojant pagrindinio įrašo elementus. Viena įrašo kopija buvo siunčiama į Kongreso bibliotekos duomenų bazę, kita - į "Carrolton Press" firmą.

Iš viso konvertuota 4,7 milijono įrašų. Jų sudarymas bibliotekai kainavo 1 900 000 JAV dolerių. Nors šis projektas turi du vardus: REMARC ir PREMARC, tarp šių dviejų duomenų bazių, laikomų skirtingose vietose, iš esmės nėra jokio skirtumo.

Būtina skirti PREMARC struktūros tris dalis, kurios buvo konvertuojamos atskirai:

- apie 4 milijonai įrašų (ne MARC formatu), įskaitant knygas ir serialinius leidinius;
- žemėlapių ir atlasų sąrašai;
- muzikos leidinių sąrašai.

PREMARC buvo kuriamas pagal 1949 m. katalogavimo taisyklės, kurios naudotos Kongreso bibliotekoje iki 1979 metų. Šio projekto svarba yra didžiulė dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

- tai pirmasis bandymas perversi rankraštinės katalogo korteles į kompiuterinę formą;
- sudarytas informacinis masyvas, apimantis 70 metų laikotarpį (1898-1968 m.). Jis kartu yra Kongreso bibliotekos katalogas.

Dabar, kai retrokonversijos technologija gerokai tobulėsnė, pripažįstama, kad tuometinė technologija nepakankamai atitiko procesui keliamus reikalavimus, dėl ko kataloge atsirado nemažai klaidų. Šis informacinis masyvas dabar taisytinis, nes:

- pasikeitė katalogavimo taisyklės (išleista AACR2);
- išleisti ISBD;
- bazėje duomenų buvo galima ieškoti, bet neįmanoma jų taisyti ir pildyti;

- šis bibliografinio įrašo formatas buvo nesuderinamas su vėliau parengtu MARC formatu. Tai neleido duomenų sujungti su vėliau sukauptais masyvais.

Todėl 1988 m. sudaryta nauja sutartis, pagal kurią reikėjo atlikti šiuos papildomus darbus:

- patikrinti ir papildyti įrašo turinio žymeklius;
- patvirtinti duomenų galiojimą;
- patikslinti ir papildyti bibliografinio įrašo duomenis.

Dirbdami pagal šį projektą, Kongreso bibliotekos darbuotojai susidūrė su daugeliu sunkumų:

- šiuo metu nėra programinės įrangos PREMARC platinti;
- iki 2005 m. galioja sutartis, neleidžianti platinti šių duomenų;
- apytiksliais duomenimis, apie 65% įrašų jau yra OCLC ir RLN bazėse;
- kadangi PREMARC yra Kongreso bibliotekos vidinis masyvas, neaišku, ar šie duomenys reikalingi kitoms bibliotekoms, kurios jau galbūt yra atlikusios retrokonversiją.

Dabar išsakoma nemažai priekaištų PREMARC projektui, tačiau, be abejojimo jis yra vertinga Kongreso bibliotekos katalogo sudėtinė dalis, suteikianti informacijos apie senuosius fondus.

3.2. Serialinių leidinių bibliografijos retrokonversija

Vieną didžiausių projektų serialinių leidinių bibliografinių įrašų retrokonversijai 1981 m. parengė JAV Virdžinijos valstijos politechnikos biblioteka ir Pietryčių universitetų bibliotekų asociacija¹⁴. Projekte dalyvavo dar aštuonios bibliotekos, o darbas truko visą dešimtmetį.

Projektas buvo įgyvendinamas trimis etapais:

- konvertuojant nestructūrizuotus bibliografinius įrašus į USMARC¹⁵ formatą, skirtą inventorių numeriams bei dokumentų saugojimo šifrą;

- tobulinant einamojo katalogavimo rezultatus, detalizuojant bibliografinį įrašą ir sujungiant su einamojo katalogavimo duomenų baze;

- vieningo serialinių leidinių sąrašo konversija į USMARC formatą, skirtą inventorių numeriams ir dokumentų saugojimo šifrą¹⁶.

Pirmasis etapas truko nuo 1985 iki 1986 metų. Projekte dalyvaujančių bibliotekų įėjimais buvo kuriamos dvi duomenų bazės: serialinių leidinių bibliografinių įrašų SOLINET ir autorizuotų įrašų - LAMBDA.

Bibliotekos įrašus rankiniu būdu konvertavo į USMARC formatą, skirtą inventorių numeriams bei dokumento saugojimo šifrą žymėti. Be to, buvo tikrinama, ar šių įrašų nėra OCLC, ir, nesuradus jų, buvo papildoma ir ši duomenų bazė.

Tuo metu egzistuojanti VTLS programinė įranga sudarė sąlygas įvesti duomenis į SOLINET ir LAMBDA, tačiau bibliotekoms šiuo atveju buvo neprieinamas dialogo režimas, todėl rezultatais buvo nepakankamai naudojama.

Į trūkumus atsižvelgta: tais pačiais metais buvo patobulinta VTLS programinė retrokonversijos įranga, kuria buvo galima kopijuoti bibliografinį įrašą, jį automatiškai struktūrizuoti į bibliografinio aprašo sritis, pateikiant jas atitinkamuose USMARC formato laukuose. Programinė įranga palengvino nestructūrizuotų įrašų konvertavimą ir paspartino retrokonversijos procesą. Įrašų struktūros pokyčiai nebuvo pastebimi išoriškai, todėl VTLS vartotojai ekrane nematė didesnių pakeitimų (pavyzdžiui, išvedimo formatais iš esmės nepasikeitė).

Antrasis projekto etapas pradėtas 1986 m., sujungiant konvertuotų įrašų duomenų ir serialinių leidinių einamojo katalogavimo duomenų bazes. Be darbuotojų, kurie atliko einamąjį katalogavimą, papildomai dirbo dar trys žmonės po 20 valandų per savaitę. Jie kopijavo įrašus, papildė juos bibliotekų saugojimo šifrą ir kitais duomenimis, jeigu jų reikėjo.

Iki 1986 m. pabaigos VTLS serialinių leidinių duomenų bazė pasipildė 13 000 konvertuotų įrašų ir drauge su einamosios bibliografijos įrašais sudarė apie 22 000 įrašų.

Vėliau įrašai pertvarkyti pagal USMARC formatą serialinių leidinių inventorių numeriams ir saugojimo šifrą nurašyti¹⁶, o ryšiams naudojamas JAV nacionalinis standartas¹⁷.

Serialinių leidinių duomenų bazę 1991 m. buvo numatyta papildyti kitų JAV Virdžinijos valstijos bibliotekų ir organizacijų turimais serialinių leidinių bibliografiniais įrašais.

Trečiasis projekto etapas vyko 1991 m. Buvo parengtas vadinamasis vieningas serialinių leidinių sąrašas (OCLC Union List of Series). Į darbą įsitraukė daugelis Valstijos bibliotekų, tiekdamos savo įrašus pagal projekte suformuluotus reikalavimus.

4. Vokietijos mokslinių bibliotekų katalogų retrokonversija

Vokietijos mokslininkų draugija 1988 m. parengė projektą "Senujų spaudinių fondų (1501-1850 m.) retrospektyvioji konversija", į kurį kvietė jungtis ir kitas mokslines bibliotekas, turinčias senus ir turtingus fondus. Kartu buvo garantuojamas tam tikras šio darbo finansavimas. Į projektą įsitraukė keletas Vokietijos mokslinių bibliotekų, siekusių konvertuoti senujų fondų katalogus į kompiuterines laikmenas. Kai 1994 m. šis projektas buvo baigtas, vieni labai džiaugėsi rezultatais, kiti buvo nusiteikę skeptiškai, kadangi tikėjosi daugiau. Kaip rezultatus bevertintų specialistai, objektyviausias vertintojas vis dėlto turėtų būti informacijos vartotojas, kuriam šiandien atsivėrė žymiai didesnės galimybės gauti daugiau reikalingos informacijos apie Vokietijos bibliotekų senujų spaudinių fondus.

4.1. Tiubingeno universiteto bibliotekos katalogų retrokonversija

Tiubingeno universiteto bibliotekos senieji fondai sudaro apie 300 000 bibliotekinių vienetų, tai iš esmės atitinka Vokietijos mokslininkų draugijos projekto reikalavimus. Retrokonversijai pasirinktas abėcėlinis tambybinis katalogas, apimantis visus fondus, išskyrus disertacijas. Kadangi vėliau buvo parengtas naujas katalogas, senasis galėjo be trukdymų būti naudojamas konvertavimui. Procesas vyko tvarkant kiekvieno autoriaus kūrinius chronologine tvarka. Darbą sunkino Rytų šalių leidinių konvertavimas, kadangi trūko daugelio reikalingų bibliografinio įrašo elementų, kurie nebuvo transliteruoti, o esančios leidinio anotacijos mažai kuo galėjo pasitarnauti konvertavimui. Todėl tokių įrašų konvertavimo šiame projekte atsisakyta.

Prie Tiubingeno ir kitų bibliotekų katalogų retrokonversijos sėkmės daug prisidėjo Vokietijos Pietvakarių bibliotekų susivienijimas, kurio organizacinė struktūra parengta glaudžiai bendradarbiaujant bibliotekoms. Susivienijimas turi vadovaujantį komitetą, kurio veiklos rezultatas - šio regiono suvestinis katalogas, į kurį duomenis siunčia ir jais naudojasi visos bibliotekos.

Bibliotekos, dalyvaujančios retrokonversijos projekte, susitarė dėl bibliografinių įrašų struktūros, jų konvertavimo ir papildymo tvarkos suvestiniame kataloge, pradėjo kaupti autorizuotus asmenvardžių įrašus. Tiubingeno universiteto bibliotekoje daugiausia taikomas rankinis konversijos metodas, kaip patikimiausias. Išorinių duomenų bazių naudojimo metodas nebuvo populiarus, kadangi reikalavo papildomo darbo identifikuojant bibliografinį įrašą, o senujų leidinių įrašai įvairiose bibliotekose yra labai skirtingi. Todėl pasitaikydavo atvejų, kai katalogotojai mieliau siūsdavo savo įrašą, prieš tai jo neidentifikavę. Vėliau specialiam TBA padalinii teko "išvalyti" suvestinį katalogą. Tiubingeno universiteto bibliotekos patirtis rodo, kad labai svarbu retrokonversijos procese - patikima ir darni darbo grupė.

Vokietijos mokslininkų draugija finansavo 4 etatus, pati biblioteka - 2. Buvo priimti specialistai, mokantys turkų, graikų, indų ir arabų kalbas. Jie sudarė unifikuotų antraščių antikos autoriams autorizuotus įrašus, kuriais gali naudotis ne tik Vokietijos, bet ir kitų šalių specialistai.

4.2. Viurtembergo žemės bibliotekos Štutgarte katalogų retrokonversija

Pirmieji sėkmingi Tiubingeno universiteto bibliotekos retrokonversijos rezultatai paskatino Vokietijos mokslininkų draugijos projekte dalyvauti ir Viurtembergo žemės biblioteką Štutgarte, kuri įsipareigojo¹⁸:

- konvertuoti 1501-1850 m. monografijas (be žemėlapių ir Rytų tautų veikalų);
- pagal katalogavimo taisykles mokslinėms bibliotekoms sudaryti asmenvardžių autorizuotus įrašus, o užsienio autoriams naudoti išorines duomenų bazes.
- perduoti duomenis nemokamai į Vokietijos Pietvakarių suvestinį katalogą, esantį Konstancoje, ir į bendrą šalies suvestinį katalogą, esantį Berlyne;
- per TBA skolinti originalus arba kopijas tų leidinių, kurių įrašai yra kompiuteriniame kataloge.

1990 m. pagal šiuos įsipareigojimus biblioteka pradėjo darbą. Ypač daug dėmesio buvo skiriama procesui planuoti, personalui parinkti, mokytis bei darbuotojų atsakomybei didinti. Kiekvienas darbuotojas buvo atsakingas už tam tikrą masyvą, kurio negalėjo nei perduoti kitam, nei išvengti sudėtingų atvejų. Tačiau tai netrukė konsultacijoms, kai tokių atvejų pasitaikydavo.

Viurtembergo žemės, kaip ir kitų Vokietijos bibliotekų, darbuotojų nuomone, kol kas retrokonversija - pati nepopuliariausia veiklos sritis bibliotekoje, į ją labai sunku privilioti darbuotojus dėl keliamų reikalavimų, atsakomybės ir varginančio darbo. Po ilgų paieškų Viurtembergo žemės bibliotekai pavyko suformuoti reikalavimus atitinkančią 4 darbuotojų grupę. Dviems specialistams atlyginimus mokėjo pati biblioteka. Naudojasi skenavimo, rankiniu ir išoriniu duomenų bazių naudojimo metodais. Didžiausias Vokietijos mokslininkų draugijos nuopelnas, kad

į projektą įsijungė daugelis šalies bibliotekų. Darbas pasidalytas konvertuojant informacinius masyvus pagal tam tikras raides. Taip buvo gautas dvigubas efektas: įgyvendinus paskirstytą katalogavimą, nebuvo dubliuojami darbai, ir sukurtas bendras (1501-1850 m.) bibliografinių įrašų masyvas bei papildomas - asmenvardžių autorizuotų įrašų masyvas. Sukurti bibliografinių ir autorizuotų įrašų masyvai suvestiniame kataloge. Kiekviena biblioteka galėjo papildyti, taisyti laikiną įrašą. Grįžtamojo ryšio sąveika per suvestinį katalogą sudarė galimybę bibliotekoms užpildyti 1501-1850 m. informacijos spragas jau konvertuotais įrašais be papildomų sąnaudų.

5. Olandijos retrokonversijos projektai

5.1. PICA

Olandijoje sukurtas katalogų retrokonversijos projektas PICA (Project Integrated Catalogue Automation), kuriame dalyvavo keletas mokslinių bibliotekų. Projektas numatė paskirstytą katalogavimą bei vietinių katalogų retrokonversiją¹⁹. Bibliotekos, dalyvaujančios PICA projekte, darbą derino, pasiskirstydamos konvertuojamą informacijos masyvą nuo atitinkamos raidės abėcėliniame kataloge, tam tikros kalbos arba kolekcijos.

1986 m. buvo pasirašyta bendradarbiavimo sutartis su OCLC dėl bibliografinių įrašų retrokonversijos, pagal kurią PICA kopijavo įrašus, esančius OCLC. Pagal projektą Nacionalinė biblioteka privalėjo konvertuoti ir perduoti į PICA visų šalyje spausdintų leidinių bibliografinius įrašus, kurie atsispindi valstybinės bibliografijos leidiniuose. Einamasis valstybinės spaudos bibliografavimas Olandijoje pradėtas tik 1974 m. Šiuo metu leidžiamas "Brinkman's Catalogue".

5.2. Nacionalinės bibliografijos retrokonversija

Nacionalinės bibliografijos retrokonversiją sudarė du dideli projektai. Pirmasis - "Olandijos trumpų antraščių katalogas" - Short Title Catalogue Netherlands (STCN), apimantis 1540-1800 m. laikotarpį, antrasis - Olandijos nacionalinės bibliografijos, sudarytos po 1800 m., perveidimas į kompiuterinę formą.

Pirmasis projektas pradėtas vykdyti 1982 m. ir apėmė 1540-1800 m. periodą, įskaitant inkunabulus ir postinkunabulus. Jo tikslas buvo konvertuoti olandiškų knygų bibliografinius įrašus. Buvo sudarytos specialios programinės įrangos modifikacijos, leidžiančios formuoti autorizuotus leidėjų ir knygų pardavėjų įrašus. Dabar šie įrašai yra prieinami dialogo režimu bei CD-ROM. Taip pat konvertuoti Amsterdamo universiteto bibliotekos kolekcijos katalogai (iki 1700 m.), šis darbas truko 4 metus.

Pirmasis projektas apima taip pat konvertuotų bibliografinių įrašų papildymą Leideno bibliotekos leidinių saugojimo šifrą.

Palengva buvo pereinama prie XVIII a. spaudos, konvertuojant bibliografinius įrašus tokia tvarka: Olandijos nacionalinėje, Amsterdamo universiteto ir Leideno bibliotekose. Projektas truko 15 metų, o jo rezultatas - 1540-1800 m. laikotarpio olandiškų knygų bibliografija su jų saugojimo šifrais.

Nacionalinės bibliografijos po 1800 m. retrokonversijos projekto tikslas - konvertuoti leidinių, spausdintų 1801-1832 m., bibliografinius įrašus. Jį pradėjo Olandijos Karališkoji biblioteka, prisijungus Švietimo ministerijai. Laikina darbuotojų grupė pradėjo kataloguoti 1984 m. ir baigė darbą 1988 m. Į PICA duomenų bazę buvo įvesta 30 000 bibliografinių įrašų bei išleistas "Brinkman's Catalogue, 1801-1832", kuris yra nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinys ir kartu suvestinis katalogas. Įrašai jame sudaryti pagal šiuolaikines katalogavimo taisykles, turi klasifikacinius indeksus.

A.W. Willensen nuomone, nacionalinės bibliotekos turėtų rodyti iniciatyvą konvertuojant šakines bibliografijas, kurios ypač reikalingos įvairių sričių specialistams. Tokios duomenų bazės, autoriaus nuomone, yra atėties dalykas, tačiau jau ir dabar jos turi labai didelę paklausą, kadangi yra prieinamos ne tik CD-ROM, bet ir dialogo režimu. Šakinės bibliografijos turėtų būti traktuojamos kaip einamosios valstybinės bibliografijos dalis.

A.W. Willensen teigia, kad retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos konvertavimas iš jau esančių leidinių turėtų apsiriboti juose pateiktais duomenimis. Ypač svarbios automatizuotai paieškai tampa dalykinės rubrikos ir rodyklės, jeigu jos yra bibliografiniuose leidiniuose. Derinant techninių priemonių ir dalykinių rubrikų galimybes, gaunamas optimalus automatizuotos paieškos efektas.

Tačiau ir tokiu būdu konvertuojant nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją, neįmanoma išvengti problemų, kadangi nemažai informacijos dubliuojasi šakinėse bibliografijose. Siekdama išvengti papildomo darbo, Olandijos bibliotekų taryba parengė keletą pasiūlymų šakinėms bibliografijoms konvertuoti. Pagal pateiktus pasiūlymus buvo numatyta konvertuoti fundamentalias šakines spausdintas Olandijos istorijos, geografijos ir meno istorijos bibliografijas. Tai 21 atskiras leidinys, kuriuose yra apytiksliai 500 000 įrašų.

Savo ruožtu Karališkoji biblioteka parengė projektą, kuriame visi retrokonversijos darbai derinami su nacionalinės bibliografijos konvertavimu.

6. Lietuvos nacionalinės bibliografijos ir katalogų retrokonversijos projektas

6.1. LIBIS retrokonversijos posistemis

Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) projekte²⁰ numatytas suvestinio katalogo - kaip paskirstytos duomenų bazės - kūrimas. Didelę šios bazės dalį sudarys valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašai. Valstybinės spaudos bibliografinius įrašus šalies suvestiniam katalogui bus galima paimti iš duomenų bazės, kuri kaupiama Bibliografijos ir knygotyros centre, kitą dalį teks konvertuoti iš jau išleistų nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos priemonių.

Siekiant suvestiniame kataloge išsamesnės informacijos apie Lietuvoje išleistus dokumentus ir užsienio dokumentus, esančius šalies bibliotekose, LIBIS struktūroje numatytas retrospektyviosios konversijos posistemis, kurio pagrindinis tikslas - konvertuoti tradicinius bibliotekose sukauptus informacinius masyvus: spausdintas bibliografines priemones, katalogus, kartotekas į kompiuterines laikmenas ir sudaryti šių duomenų naudojimo galimybę dialogo režimu. Posistemis privalo vykdyti dvi pagrindines funkcijas:

- konvertuoti Lietuvos bibliotekų katalogų, kartotekų bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas;
- konvertuoti nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašus į kompiuterines laikmenas.

LIBIS projekte numatyta, kad pirmoji funkcija - katalogų įrašų retrokonversija gali būti atliekama šiais metodais:

- rankiniu;
- išorinių duomenų bazių naudojimo;
- skenavimo;
- mišriuoju.

Rankinis būdas turėtų būti naudojamas, kai kortelėje bibliografinis įrašas nestruktūrizuotas ir blogos kokybės.

Tais atvejais, kai galima nusikopijuoti įrašą iš užsienio duomenų bazių (turint atitinkamą programinę įrangą), galima naudoti įrašus, esančius kitų šalių duomenų bazėse arba skenavimo metodu, jeigu įrašai geros kokybės ir turima reikalinga programinė įrangą.

Visais atvejais katalogų retrokonversija privalo garantuoti:

- bibliografinių įrašų struktūrizavimą bei jų užrašymą UNIMARC formatu;
- autorizuotų įrašų sudarymą ir užrašymą UNIMARC/Authorities formatu;
- bibliografinių duomenų perdavimą į Lietuvos bibliotekų suvestinį katalogą.

Antrąją funkciją tikslinga atlikti tik vienu metodu - skenuojant ir pritaikant atitinkamą programinę įrangą. Rankinis būdas galėtų būti taikomas tik autorizuotiems įrašams sudaryti.

Kaip ir pirmoji funkcija, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašų konvertavimas privalo atitikti tuos pačius formato ir duomenų perdavimo reikalavimus.

6.2. Lietuvos nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos duomenų bazės

Pagal LIBIS projektą nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių įrašai turi būti konvertuojami į kompiuterines laikmenas ir patekti į šalies suvestinį katalogą, tačiau šiam darbui atlikti kol kas trūksta lėšų. Nelaukda-

mas, kol bus skirta daugiau pinigų, Bibliografijos ir knygotyros centras pradėjo rengti kompiuterinėse laikmenose nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašus, kuriuos bus galima perduoti į šalies suvestinį katalogą bei kitų šalių bibliografijos tarnybas. Šiuo metu kaupiamos tokios duomenų bazės: Knygos lietuvių kalba. 1905-1917 m.; Knygos lietuvių kalba. 1918-1940 m.; Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos. 1823-1890 m.; Lietuviški periodiniai leidiniai. 1823-1940 m.; Lietuviškieji slapyvardžiai; Lietuvos lenkiškos knygos. 17 a.; Lietuvos lotyniškos knygos. 17 a.

Pirmąją duomenų bazę rengia 3 žmonės, turėdami jau parengtą kontrolinį sąrašą "Knygos lietuvių kalba. 1905-1917". Darbo eigoje padaryti pertvarkymai pareikalavo parengti naujus bibliografinio įrašo įvedimo ir išvedimo formatus bei įvesti pataisymus programinėje įrangoje. Duomenų bazei sudaryti naudojama CDS/ISIS programinė įranga, leidžianti struktūrizuoti bibliografinį įrašą į reikalingas bibliografinio aprašo sritis ir užrašyti jį UNIMARC formatu. Preliminariais duomenimis, 1905-1917 m. laikotarpiu buvo išleista per 7730 leidinių, iš kurių 1780 - smulkūs. Kadangi kontrolinis sąrašas labai papildytas, numatoma, kad duomenų bazėje iš viso bus apie 10 000 bibliografinių įrašų.

Kontrolinis sąrašas "Knygos lietuvių kalba. 1918-1940" pradėtas rengti 1994 m. Nors ir nebuvo patogios programinės įrangos, atitinkančios visus bibliografų keliamus reikalavimus, nutarta kaupti duomenų bazę. Ji turėtų palengvinti ir paties leidinio parengimą.

Bibliografiniams įrašams įvesti, saugoti, paieškai ir atrankai naudojama programinė įranga CDS/ISIS. Įrašų rūšiavimui pagal lietuvišką abėcėlę (ir atitinkamai atsižvelgiant į specialius simbolius), redagavimui ir parengimui spausdinti arba maketuoti naudojama duomenų bazių valdymo sistema FOXPLUS. Bibliografiniam įrašui sudaryti naudojama 13 laukų ir 43 polaukiai. 4 laukai yra pasikartojantys. Jei reikia duomenis papildyti, polaukių sudėtis gali būti keičiama, sudaromi nauji polaukiai. Duomenų bazėje galima atlikti daugiaaspektę paiešką pagal autorių įvairias pavardės formas ar slapyvardžius, antraštę, leidimo vietą ar leidėją ir pan. Programa leidžia automatiškai sudaryti įvairias rodykles. Parengtas duomenų bazės įrašų konvertavimas į UNIMARC formato laukus.

Jau išleistas pirmasis šio kontrolinio sąrašo tomas, apimantis A-Č raides, kurį sudaro 3160 įrašų.

Lietuviškų periodinių leidinių 1823-1890 m. publikacijų bibliografinius įrašus ruošia 4 darbuotojai. Darbas truko ilgai, nes daug kartų keitėsi klasifikavimo schema, metodika, darbuotojai. Katalogo kortelėse parengta per 20 000 įrašų, kuriuos atrinkus, į duomenų bazę numatoma įvesti tik 10 000 bibliografinių įrašų.

Duomenų bazę kaupiama panaudojant Pro-Cite programinę įrangą, kuri patenkina specialius bibliografinio aprašo reikalavimus bei atlieka paiešką pagal visus bibliografinio įrašo elementus. Pro-Cite automatiškai formuojama duomenų bazė pagal du požymius: UDK ir abėcėli-

nę tvarką. Indeksas yra pirminis elementas, po jo abėcėlės tvarka dėstomi įrašai. Be to, įrašams automatiškai suteikiamas eilės numeris. Šioje duomenų bazėje galima atlikti paiešką pagal visus požymius: antraštę, šaltinį, leidimo metus, numerį, seriją, klasifikacinį indeksą ir pan. Pro-Cite palengvina leidinio ir rodyklių formavimą. Iki 1998 m. numatoma suformuoti duomenų bazę ir baigti leidinį "Lietuvos bibliografija. Serija C: Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos. 1823-1890".

Lietuviškų periodinių leidinių 1823-1940 m. duomenų bazę rengiama jau išleisto kontrolinio sąrašo "Lietuviški periodiniai leidiniai. 1823-1940" pagrindu, kuris papildomas naujais įrašais, o aprašas pateiktas pagal ISBD(S). Bazę sudarys apie 3400 įrašų.

Bibliografijos ir knygotyros centro slapyvardžių kartotekos pagrindu 1992 m. pradėta kurti slapyvardžių duomenų bazė. Duomenys pradėti pervadinėti į kompiuterines laikmenas.

Numatoma, kad slapyvardžių duomenų bazę sudarys apie 18 000 įrašų. Dabar yra įvesta apie 13 000 įrašų. Šios bazės pagrindu pasirodė leidinys "Lietuviškieji slapyvardžiai". Pirmąjį tomą (A-F raides) sudaro 4125 įrašai, antrąjį tomą (G-M raides) - 6020 įrašų. Trečiąjį tomą ir papildymus turėtų sudaryti apie 8000 įrašų. Paskutinis, ketvirtasis tomas, numatomas formuoti pagal autorių (prie autoriaus pavardės susirinks visi slapyvardžiai, kuriais jis pasirašinėjo, ir leidiniai, kuriuose jis pasirašinėjo).

Kompiuterizavimas - tai nauja retrospektyviosios bibliografijos darbų pakopa. Jis mažina darbo sąnaudas, sudaro didesnes daugiaaspektės paieškos galimybes, leidžia pagerinti bibliografijos leidinių kokybę ir pan.

Taigi šalies bibliografai šiuo metu realizuoja visai Lietuvos kultūrai svarbius projektus. Kartu jie padeda įgyvendinti Visuotinės bibliografinės apskaitos programą.

¹ Retrospective conversion // Automation in libraries : a LITA bibliography, 1978-1982. - Ann Arbor : Prerian Press, 1983. - P. 85-86.

² Hogan W.P. Retrospective conversion : an annotated bibliography // Library Hi Tech Bibliography. - Ann Arbor : Prerian Press, 1986. - Vol. 1, p. 107-114.

³ Retrospective conversion : selected bibliography. (Bibliography, no. 55). - Toronto : University of Toronto, Faculty of Library and Information Science Library, 1987.

⁴ Williams Sh. Retrospective conversion : a search of the literature // Arkansas library. - Vol. 45 (June 1988), p. 6-12.

⁵ Hsueh D.C. Recon road maps : retrospective conversion literature, 1980-1990 // Cataloging & classification quarterly. - Vol. 14, no. 3/4 (1992), p. 5-22.

⁶ Juneja D.C. Quality control in data conversion // Library resources & technical services. - Vol. 31, no. 2 (April/June 1987), p. 148-158.

⁷ Hart A. Operation cleanup : the problem resolution phase of a retrospective conversion // Library resources & technical services. - Vol. 32 (Oct. 1988), p. 379.

⁸ Heitsch S.C., Quinn J.M. Serials conversion at the University of Michigan // Drexel library quarterly. - Vol. 21 (Winter 1985), p. 68.

- ⁹ Boss R.W., Espo H. Standards, database design, & retrospective conversion // *Library journal*. - Vol. 112 (Oct. 1, 1987), p. 54.
- ¹⁰ Crismond L.F. Quality issues in retrospective conversion projects // *Library resources & technical services*. - Vol. 25 (Jan./Mar. 1981), p. 48-55.
- ¹¹ Retrokonversion : Konversion von Zettelkatalogen in deutschen Hochschulbibliotheken. - Berlin : Dt. Bibliotheksinst., 1993. - 411 p.
- ¹² Lux C. Vergleich der getesteten Konversionsmethoden // *Retrokonversion : Konversion von Zettelkatalogen in deutschen Hochschulbibliotheken*. - Berlin : Dt. Bibliotheksinst., 1993. - P. 233-284.
- ¹³ Vita S.H. PREMARC - a history and status report // *Cataloging & classification quarterly*. - Vol. 14, no. 3/4 (1992), p. 5-22.
- ¹⁴ McMillan G. Retrospective conversion of serials : implementing the MARC holdings format // *Technical services quarterly*. - Vol. 9, no. 3 (1992), p. 41-54.

- ¹⁵ USMARC format for holdings and locations. - Washington DC : Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress, 1984.
- ¹⁶ USMARC format for holdings and locations. - Washington DC : Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress, 1989.
- ¹⁷ ANSI : Z 39.44. Serial Holdings Statements. - New York : American National Standards Institute, 1986.
- ¹⁸ Zwink AE. Das DFG - Project "Maschinenlesbare Erfassung von Altebeständen 1501-1805". - Württembergische Landesbibliothek Stuttgart. - 12 p.
- ¹⁹ Willensen A.W. Retrospective national bibliography : Operational Projects and Possible Future Developments in the Netherland // *IFLA journal*. - Vol. 16, no. 1 (1990), p. 97-104.
- ²⁰ Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistema : techninė užduotis kompiuterizuotai informacijos sistemai sukurti / parengė V. Kučiukas, G. Duobinienė, N. Kolesinskienė, R. Varnienė, T. Gustienė, A. Štreimikis. - Kaunas, 1996. - 180 p.

Summary

Retroconversion of Catalogues and National Bibliography

Regina VARNIENĖ

Start up of application of electronic cataloguing created perspectives for existing libraries to supply users with information on the old library holdings through the electronic catalogue.

Now, the question arises regarding the choice of adequate methods and approaches for installing into automated catalogues information on the existing old and valuable records, which have been created before the outset of electronic cataloguing.

Author of this article, who had an opportunity to get acquainted with the achievements of other countries in the field shares her opinion based on the experiences of USA, Germany, Holland, Check Republic.

Article concentrates on the analysis of the requirements for the structure of record conversion, as there has appeared in numerous literature on this topic some rather contradictory comments.

Based on the expertise and knowledge gained in German libraries and in reference to the publication "Retroconversion" prepared by the Deutsche Bibliotheksinstitut, different methods of recon are introduced in the article. These include its organizational matters, cost-effective-

ness, etc. Also, statistical data indicating to the material described is offered.

Two essential catalogue conversion projects of the scientific libraries of the United States are characterized, i.e., PREMARC/REMARC of the Library of Congress and VTLS - for serials.

Project titled "Retroconversion of Files of Old Materials" (1501-1850) of German Scientific Society is introduced, in which several scientific libraries are participating. Its implementation lasted for 6 years and was almost accomplished in 1994.

Also, a program of recon PICA is presented, which set forth the fundamentals for the Society's Union Catalogue and National Bibliography.

Subsystem of recon of the Lithuanian Integrated Library Information System (LIBIS) is surveyed specifying its main goal - conversion of enormous traditional library information products, i.e., printed bibliographic materials, catalogues, cards into the machine-readable media and creating possibilities for utilization of these data employing an on-line method.

UDK 022.9(437.1)+025.3/6:681.3(437.1)

Retrospektyvioji konversija Čekijos bibliotekose

Bohdana STOKLASOVÁ

Čekijos nacionalinė biblioteka, Klementinum 190, 110 01 Prague 1, Czech Republic,
e-mail: bohdana.stoklasova@nkp.cz

Miroslav BAREŠ

Comdat, Žirovnická 2389, 106 00 Praha 10, Czech Republic

Įžanga

Stengdamiesi realizuoti vakarietiškas komunikacijos spereitkelių, bibliotekų be sienų bei virtualių bibliotekų idėjas, mes, buvę sovietiniame bloke, gerokai greičiau turėjome žengti neišvengiamą žingsnį - atverti bibliotekas skaitytojams. Viena iš pagrindinių atviros bibliotekos pralaidų - padaryti jos katalogą, sukauptos kolekcijos raktą, plačiai ir laisvai prieinamą. O šios pasaulio dalies bibliotekos dar nėra prie to įpratusios.

Šiais laikais naujai įgytų spaudinių automatizuotas apdorėjimas ir kompiuterinis katalogas yra veiksminga priemonė, leidžianti bibliotekos fondus padaryti prieinamus visam pasauliui. Išsivysčiusiose šalyse, turinčiose tvirtą ekonominę pagrindą, sukurti dideli, kartais net valstybės remiami, retrokonversijos projektai. Kelios Vidurio ir Rytų Europos pokomunistinių šalių bei buvusios Sovietų Sąjungos bibliotekos pradeda naudoti integruotas bibliotekines sistemas, o kai kurios net turi kompiuterinius katalogus, dirbančius dialogo režimu. Deja, šie katalogai atskleidžia tik menką dalelę kultūrinio palikimo, kuris lig šiol lieka paslėptas už privačių bibliotekų sienų, nežinomas ir neprieinamas pasauliui. Be to, pokomunistinių šalių dabartinė nacionalinė knygų leidyba tarptautinėse duomenų bazėse atskleidžiama labai menkai, tuo dar labiau ribojamas priėjimas prie kolekcijų. Dėl šių priežasčių didžioji šių rinkinių dalis iki šiol lieka nežinoma pasauliui. Apie 90% jų turi būti retrospektyviai konvertuota, o pokomunistinėms šalims šiuo metu tai atrodo beveik neišsprendžiama problema.

Katalogų yra labai daug, ir jie kelių šimtų metų senumo, todėl jų konversija finansiškai neįgyvendinama, nes be visa ko trūksta personalo ir laiko. Šių šalių ekonomika nepajėgi ir artimiausiu metu vyriausybė negalės efektyviai paremti savo bibliotekų. Skirtingai negu Vakaruose ir JAV, čia nėra ir pakankamai vietinių rėmėjų. Dėl šių priežasčių retrokonversijos perspektyva pokomunistinėse šalyse atrodo beviltiška, o bibliotekų atvėrimas pasauliui artimiausioje ateityje - nerealus.

Yra keletas pagrindinių veiksnių, trukdančių atlikti šių šalių bibliotekų katalogų retrokonversiją. Iš jų svarbiausi yra šie:

- * lėšų stoka dabar ir artimiausioje ateityje,
- * techninės įrangos stoka,
- * žinių apie dabartines technologijas trūkumas,
- * žinių apie tarptautinius standartus stoka dėl to, kad dešimtmečiais gyventa už geležinės uždangos,
- * didelė katalogų apimtis ir jų turinys.

Paskutinis veiksnys yra lemiamas: dauguma bibliotekų turi labai senų spaudinių ir jų katalogų kortelės yra gana senos. Todėl tikimybė rasti atitinkamus įrašus egzistuojančiose duomenų bazėse labai menka. Katalogų kortelės nelotyniškais rašmenimis - dar viena papildoma problema, kadangi nėra vieno tarptautiniu mastu pripažinto transliteravimo standarto.

Dėl išvardytų priežasčių retrokonversija OCLC duomenų bazės pagrindu yra gana problematiška. Atrodytų, kad SAZTEC duomenų apdorėjimo būdas būtų tinkamesnis, tačiau Vidurio ir Rytų Europos bei buvusios Sovietų Sąjungos bibliotekoms tai labai brangi alternatyva. Kitas nepigus, bet gana produktyvus, visai neseniai pasiūlytas ir išbandytas metodas yra OCR/ICR naudojimas automatiškai katalogo kortelių konversijai. Tačiau šį metodą galima efektyviai naudoti tik kalboms, turinčioms gerai nusistovėjusį žodyną, arba jei kortelėse informacija pateikiama nuoseklia tvarka, t.y. įrašuose naudojama ISBD nurodyta skyryba. Tada galima lengvai pasinaudoti prieš tai sudarytu algoritmu transliteruojant į OCR/ICR. Dėl šių priežasčių dauguma bibliotekų linkusios pačios transkribuoti katalogų korteles. Tačiau šiuo atveju įstaiga turi nuveikti didžiulį darbą, o turint galvoje menką standartizacijos lygį, tokie įrašai dažnai bus tinkami naudoti tik toje bibliotekoje, kuri juos konvertavo, geriausiu atveju tik tam tikrame regione.

Esant ribotoms finansinėms galimybėms, nepakankamai technikos ir žmonių, ar galima rasti retrokonversijos metodą, kuriuo galima sukurti aukštos kokybės įrašus ir kuris tikrai padėtų atverti šios pasaulio dalies bibliotekų